

DOI 10.69085/ntf2024c246

ДНЕВНИКЪТ НА БЕНЖАМЕН КОНСТАН И ГРАНИЦИТЕ НА СЕБЕПОЗНАНИЕТО

Иванка Ненова
Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“

THE DIARY OF BENJAMEN CONSTANT AND THE FRONTIERS OF SELF-KNOWLEDGE

Ivanka Nenova
Paisii Hilendarski University of Plovdiv

At the beginning of the 19th century, the diary played a central role in the development of subjective sensitivity and in the founding of identity. The diary is a tool for introspection and self-knowledge. Writing for yourself allows you to grasp certain well-anchored psychological mechanisms and to learn about yourself and others. During this period Benjamin Constant sought to identify – authenticate – the interior indications of his own destiny. His diary reveals the frontiers of self-knowledge.

Key words: personal diary, self-knowledge, frontiers, freedom

Воденето на дневник, наротивът в първо лице единствено число, става част от литературната традиция през епохата на Романтизма.¹ Маркар литературната история от края на XVIII и началото на XIX век вече да познава „Опитите“ на Монтен и „Изповедите“ на Русо, писането за себе си, за своя вътрешен свят, превръщането на аза в основна тема на

¹ За това свидетелстват повечето изследователи на автобиографични текстове, които отбелязват, че „...биографичното писане [...] е исторически и структурно свързано с романтизма“ (Клер 2001: 50). Преводът на всички цитати от френски на български език е мой – И. Н.

повествованието започва с първите писатели романтици и получава своя разцвет в края на XIX век и последвалия го XX век.²

Бенжамен Констан е един от писателите, които поставят началото на Романтизма във Франция. Той живее и твори в годините след избухването на Френската революция. Едно събитие, което не само бележи неговия житейски път, а допринася и за формирането на неговите принципи и светоглед. Идеите на революцията за свободата на индивида сам да твори собствената си история, за плурализма на мненията, свободата на словото са близки на Констан и той работи до края на живота си за тяхното осъществяване, както и за преодоляване на последствията от терора, в който тези идеи се израждат в действителност.

Освен годините, през които е активен участник в политиката, френският писател през целия си живот изучава и пише за религиозните и политическите системи на човека. Темите, които изследва в своите трудове, и задълбочеността, с която го прави, дават основание на Цветан Тодоров да определи неговия светоглед като „защитаващ свободата срещу всички нейни врагове“ (Тодоров 1997: 73).

Но Бенжамен Констан търси пътища за постигането на свобода не само за другите, а и за самия себе си. Наред с трудовете, посветени на историята на религията и на политическия ред, той оставя след себе си богата кореспонденция със семейството си, с приятели и съвременници. Води свой дневник в един от най-трудните периоди в личния си живот, в който многократно преминава от решението да остане сам и свободен от задължения към другите до решението да пожертва своите интереси в името на чуждото щастие.

В тази статия, като се позоваваме на думите на Констан, изписани в това най-интимно пространство, каквото е личният дневник, се опитваме да отговорим на въпроса: Постижимо ли е себепознанието за човека? Неговият дневник е едно от най-откровените и неподправени свидетелства, които бихме могли да използваме в търсенето на границите на познанието за себе си, защото никога не е бил мислен като литературна творба, а е осъществен единствено като средство за себеподреждане.

Дневникът е онова пространство, в което той е насаме с мислите си, с противоречията в себе си. Пространство, в което може да бъде напълно откровен и да потърси отговори за своя живот. Писането все-

² Именно по това време личният дневник се превръща в литературна творба чрез факта на неговото публикуване, а през втората половина на XX век се появяват и първите литературни изследвания на т.нар. биографично писане, част от което е дневникът.

ки ден, себеразказването му помагат да сложи ред в безпорядъка. Човешката душа „...е много по-сложна и недостъпна, отколкото тялото“ (Бюро 2011: 17) и Констан има нужда от дистанцията, която му осигурява процесът на писане. Този повторен разказ на преживените събития, отстъпването от емоциите на момента са му необходими, за да вижда по-ясно. Дневникът на човека Констан „...не е книга с признания, тя е книга на осмислянето, на познанието за смисъла на живота“ (Бердяев 1993: 338). Той го пише за себе си и го използва като средство да опознае себе си, да открие своите отговори за живота.

Но докъде стига този брилянтен мислител в търсенето на истината за себе си? Какъв е отговорът на Констан на въпроса, който според Бердяев винаги възниква в процеса на себепознание – „...въпросът за правдивостта и искреността, за границите на себепознанието, които не могат да се прескачат“ (Бердяев 1993: 334).

Макар Констан да пише в дневника си „Познаваме добре единствено себе си“ (Констан 2014: 68), се оказва, че себепознанието не е лесно постижимо. Причина за това е самата природа на човешката идентичност, която е многолика, със структурата на пъзел, състоящ се от много парченца. Тя е „...търсене на равновесие между съзнателното и несъзнателното“ (Неделчева-Белафанте 2017: 8). Трудно е да бъде определена в своята цялост както отвън, от другите индивиди, така и отвътре, от човека, който се е заел с тежката задача на саморефлексията.

Обективните трудности в опознаването на една личност произлизат от социалната природа на човек, която Цветан Тодоров много точно описва:

Човек не е единствено двойствено, егоцентрично или ориентирано към другите същество, той е многообразен, защото е изграден от връзките си с другите, а другите са безкрайно множество и заемат по отношение на него различни позиции. Другите са тези, които го правят алчен, уморен, спокоен или неспокоен

(Тодоров 1997: 134).

Тоест другите са тези, които със своето отношение към нас, с дума или жест предизвикват една или друга реакция у нас. Тя намира своето обективно проявление в пространството помежду ни, бива положителна или отрицателна, но в действителност конкретната реакция не изчерпва нашата идентичност. Защото човешката идентичност е много повече от една реакция, от конкретно поведение или моментен избор. Тя е „...съвкупност от черти, които определят индивида като уникален и различен от другите“ (Неделчева-Белафанте 2017: 10). Ко-

гато насочим своето внимание към един човек, ние можем да отсъдим, че той е „писател“, но в същото време знаем, че той е и още много неща, които съставят личността му.

Субективните трудности, пред които се изправя човек по пътя към себепознанието, отново са свързани със сложността на личността. Откровеността към себе си по думите на Цветан Тодоров е „...невъзможна, защото човешкото същество никога не е напълно хомогенно“ (Тодоров 1997: 135). То е изтъкано от противоречия, които влизат в конфликт едно с друго. От една страна – откриваме нашите морални принципи, в които вярваме и съгласно с които се стремим да живеем, а от друга страна – стоят дребните ни всекидневни нужди, които понякога оспорват тези принципи. В един такъв момент на конфликт кое ще изберем? Принципа или желанието? Ако изберем желанието, дали ще бъдем достатъчно откровени със себе си, за да дадем точното определение на нашето действие? Ще наречем ли подлостта подлост? Бердяев казва: „Почти е невъзможно да се борим срещу това. Човекът е несъзнателно хитър и недостатъчно пряк; той е заплетено и трудно за разгадаване същество“ (Бердяев 1993: 335). Тази субективност има и още една страна. Колкото и наблюдателни и искрени да сме по отношение на мотивите ни на поведение, колкото и да липсва у нас желанието да се представим за герои, сякаш винаги остава едно сляпо петно, в което не можем да прозрем. То е причината да правим едни и същи избори, които, въпреки че саботират личното ни щастие и отстрани погледнато, не би ни струвало много да се откажем от тях, ние ги повтаряме до края на живота си.

Цветан Тодоров с основание подчертава правдивостта на френския писател към собствената му личност, „...неговата безпощадна прозорливост, за да не кажем неговата жестокост спрямо самия себе си“ (Тодоров 1997: 107). Заради това негово качество може би субективната граница пред себепознанието не е така непреодолима за френския писател?

Той е наясно със своите слабости: „Пристигаме в Швалбах [...] Прекарвам десет дни, без да работя, играя като луд“³ (Констан 2014: 137).

Знае, че волята „...е това, което ми липсва, за да бъда щастлив“ (Констан 2014: 52). Познава всяко противоречие, което се появява във вътрешния му свят:

³ Страстното увлечение на Констан по хазартните игри е причина за не една трудна ситуация в живота му.

Не спирам да мисля за моята позиция. Вълнувам се и съм напрегнат от окаяната слабост на характера. Никога не е имало нещо по-абсурдно от моята нерешителност: ту брак, ту самота, ту Германия, ту Франция, колебая се най-вече защото всъщност не мога да се лиша от нищо

(Констан 2014: 78).

Има своите прозрения относно човешкия манталитет:

Всъщност е глупост да искаме да се съобразим с приказките на хората, чийто интерес е различен от нашия. Като се обясняваме, само им даваме средства, с които да ни вредят. Трябва да взимаме решение, да действаме и да мълчим

(Констан 2014: 59).

Но границата, издигаща се между нашето себепознание и неговото използване за едно по-добро съществуване се материализира и за Констан. Въпреки че е брилянтен анализатор, въпреки че добре познава своите недостатъци, той остава техен пленник. Неговата страст към хазарта му носи неприятности до края на живота му. През годините се случва не един път да докаже „закона на желанието“⁴, който сам извежда в своя роман „Адолф“. А неговото болезнено възприемане на чуждото страдание става причина за поредица от неправилни избори.

В края на 1803 г. Жермен дьо Стал, писателка, която също допринася за развитието на Френския романтизъм, се превръща в персона нон грата за Наполеон и е изгонена от Франция. Констан, който по това време има връзка с нея и споделя политическите ѝ разбирания, решава да я придружи в изгнанието. Пътуват много из Европа и се срещат и общуват със знаменити свои съвременници – Гьоте, Шилер, братята Шлегел и др.

За съжаление, тези години са мъчителни и за двамата. Сентименталната връзка помежду им е почти изчезнала, а темпераментът на Ж. дьо Стал е бурен и авторитарен. Констан често пътува сам, за да си почине от непрестанните спорове и за да работи на спокойствие върху своите изследвания. Но винаги се връща при нея, защото независимо

⁴ Според този закон човек желае и се стреми към обекта на любовта си до момента, в който удържи победа, и губи интерес в мига, в който откликнат на чувствата му.

от „...нейните недостатъци тя за мен е превъзхождаща всичко“ (Констан 2014: 124). Въпреки това нито общите идеи във философията, литературата и политиката, нито тяхната дъщеря Албертин успяват да ги задържат заедно и случилото се преди раздялата им е още един пример за сложната човешка природа.

Любовта на Констан към Ж. дьо Стал е отминала. Той все така се възхищава на интелекта ѝ, но не понася нейния характер. Иска да бъде свободен от влиянието ѝ, но не желае да изгуби нейното приятелство. Подобни противоречиви чувства го измъчват често. „Чувствам, че ще мина за чудовище, ако я напусна; ще умра, ако не я напусна. Съчуствам ѝ и я мразя“ (Констан 2014: 131). В резултат година след година той не може и не взема конкретно решение. Защото „да причини страдание на другия, поражда в него „агония, която го подлудява“ (Тодоров 1997: 158).

В желанието си да не нарани Ж. дьо Стал, Констан официално остава в тяхната връзка, но през 1808 г. тайно сключва брак с Шарлот фон Арденберг. Така до 1811 г. в продължение на три години е женен за едната и живее с другата. В крайна сметка неговият принцип „Не наранявай!“ става причина за страданието не на един човек, а на трима. Или както пише Цв. Тодоров, при Констан „състраданието от един благороден морален принцип, изглежда, се е превърнало в лична патология: то го преследва, то го измъчва до степен да парализира всичките му способности“ (Тодоров 1997: 157 – 158).

Дневникът на Бенжамен Констан, този, до който имаме достъп, е започнат през 1803 г., след напускането на Франция. Писателят продължава да го води до окончателното си завръщане в Париж през 1816 г. Личният му живот „...не му създава повече проблеми и той не се занимава вече с нищетата на човешкото сърце“ (Тодоров 1997: 114). Отдава се на политическа кариера, пише и публикува почти ежедневно в пресата. Истински космополит, той не просто пътува много и среща различни светогледи, а също така позволява те да се докоснат до него, да променят мисленето и преценките му. Установява диалог с тях. Остава до края на живота си свързан със света и с хората, води битки в името на човешкото щастие. Доколко успява? Отговорът е в сто и петдесетте хиляди души, които го изпращат в последния му път.

Отразеният в дневника на Констан личен опит не е доказателство, че себепознанието е непосилно за индивида. Да, то има своите граници, но това не е причина да откажем да поемем по този път. Всеки човек има нужда да познава себе си, защото „...осъзнаването на себе си води до вяра в себе си, което на свой ред води до отваряне към

другите“ (Бюро 2011: 19). Хората, които познават поне малко себе си, знаят колко е трудно да си чужденец, помнят колко е тежко да не споделят чувствата ти, имат ясното съзнание, че не могат да познават изцяло дадена ситуация, щом не са част от нея. Тези хора не са по-добри от останалите, те просто са отворени за диалог. Умеят да поставят въпроси, умеят да изслушват и отговорите. Тяхното мислене, подобно на това на Констан, съзира и двете страни на конфликта и минава отвъд, за да търси нов път.

ЛИТЕРАТУРА

- Бердяев 1993:** Бердяев, Н. *Самопознанието*. [Berdyayev, N. *Samopoznaniето*.] София: ИК „Христо Ботев“, 1993.
- Бюро 2011:** Bureau, G. *À la recherche du Soi le rituel autobiographique*. Montréal: Éditions du CRAM, 2011 <[https://À la recherche du soi | Ginette Bureau \[Bureau, Ginette\] | download on Z-Library](https://À la recherche du soi | Ginette Bureau [Bureau, Ginette] | download on Z-Library)> (10.09.2023).
- Клер 2001:** Clerc, Th. *Les écrits personnels*. Paris : Hachette, 2001.
- Констан 2014:** Constant, B. *Journal intime*. Bibliothèque numérique romande, 2014. <[https://Journal intime | Benjamin Constant \[Constant, Benjamin\] | download on Z-Library](https://Journal intime | Benjamin Constant [Constant, Benjamin] | download on Z-Library)> (25.07.2023).
- Неделчева-Белафанте 2017:** Nedeltcheva-Bellafante, Z. *La voix narrative à la recherche de son identité : Nina Bouraoui et Marie Redonnet*. Пловдив: Университетско издателство „Паисий Хилендарски“, 2017.
- Тодоров 1997:** Todorov, Tz. *Benjamin Constant : la passion démocratique*. Paris : Hachette, 1997. <<https://Benjamin Constant : La passion démocratique | Tzvetan Todorov | download on Z-Library>> (15.08.2023).